

„Are diavolul nevoie de avocat?”

„Does the Devil Need a Lawyer?”

Simona GERU-IFTIMIE¹

Rezumat: Acest articol își propune a prezenta identități și metafore juridice, punctele centrale fiind operele *Faust*, scrisă de Johann Wolfgang Goethe și *Maestrul și Margareta*, scrisă de Mihail Bulgakov. Motivul alegerii celor două opere este faptul că acestea sunt interconectate, ambele având la bază laitmotivul pactului cu diavolul. Vom observa influența operei *Faust* asupra operei lui Bulgakov, legăturile dintre text și mitologie și, de asemenea, faptul că vechiul mit al pactului cu diavolul duce la mitul regenerării. Există numeroase identități și metafore juridice, motiv pentru care „pactul” va fi privit ca un contract. Astfel, vom identifica elementele esențiale ale unui contract (părțile, consimțământul acestora, obiectul, cauza și forma) și vom conchide cu o temă de reflecție, și anume dacă pactul cu diavolul este respectat sau nu. Între *Maestrul și Margareta* și povestea lui Faust există o multitudine de paralele și, după examinarea acestora, ne putem apropia de povestea lui Bulgakov. Cu toate că nu putem pune semnul egalității între cei doi, atunci când un autor indică o capodoperă cu un mesaj filosofic recunoscut ca sursă a inspirației sale, acesta mărește sensul propriei sale lucrări. Cele două opere prezintă legături extrem de interesante, tratând teme precum religia, politica și istoria. Mihail Bulgakov este adeptul contradicțiilor literare și acesta ajunge să descopere divinitatea din perspectiva abordării inițiatice a demonului. De altfel, nu se pot înțelege anumite aspecte ale romanului fără o inițiere în *Faust*-ul lui Goethe. Rolul diavolului din *Maestrul și Margareta* este motivat de diavolul lui Goethe. Venerația lui Faust față de raționalism și știință (ca sursă supremă de împlinire) l-a condus într-o călătorie intelectuală, care inițial exclude credința sau orice motiv pentru a continua să trăiască. Personajul principal al lui Goethe, frustrat de limitele umane ale cunoștințelor sale, face un pact cu diavolul în căutarea perfecțiunii și a împlinirii despre care Faust recunoaște că nu pot fi obținute în această lume. Atât diavolul lui Goethe cât și cel al lui Bulgakov reprezintă „acea putere ce veșnic răul îl voiește și veșnic face numai bine”. Plecând de la Faust și Koroviev și până la Mefistofel și Woland, vom trata în acest articol asemănările și deosebirile dintre cele două opere și vom identifica metaforele juridice care ne vor plasa într-un plan obiectiv de analiză juridică, urmând a ne întreba: „are nevoie diavolul de un avocat?”.

Cuvinte-cheie: diavol, pact, contract, avocat.

¹ Doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, email: geru.simona@yahoo.com

Abstract: This article aims to present legal identities and metaphors, with the central focus on *Faust* by Johann Wolfgang Goethe and *The Master and Margarita* by Mikhail Bulgakov. The reason for choosing these two works lies in their interconnectedness, both being grounded in the leitmotif of the pact with the devil. We will observe the influence of *Faust* on Bulgakov's novel, the links between text and mythology, and, moreover, the way in which the ancient diabolic myth leads to the myth of regeneration. Since there are numerous legal identities and metaphors, the „pact” will be regarded as a contract. Thus, we will identify the essential elements of a contract (the parties, their consent, the object, the cause, and the form) and conclude with a theme for reflection: whether or not the pact with the devil is ultimately respected. Between *The Master and Margarita* and Goethe's *Faust* there are countless parallels, and through their examination we can approach Bulgakov's story more closely. Although we cannot equate the two, when an author openly acknowledges a masterpiece with a recognized philosophical message as the source of inspiration, this expands the meaning of his own work. Both works present extremely interesting aspects, addressing themes such as religion, politics, and history. Mikhail Bulgakov is a proponent of literary contradictions, ultimately discovering divinity through an initiatory approach to the demonic. Indeed, certain aspects of the novel cannot be fully understood without an initiation into Goethe's *Faust*. The role of the devil in *The Master and Margarita* is directly motivated by Goethe's devil. Faust's veneration of rationalism and science (as the supreme source of fulfillment) leads him on an intellectual journey that initially excludes faith or any reason to continue living. Goethe's main character, frustrated by the human limits of his knowledge, makes a pact with the devil in search of perfection and fulfillment—things he admits cannot be achieved in this world. Both Goethe's and Bulgakov's devils embody „that power which eternally wills evil and eternally does good” (Goethe, *Faust*). From Faust to Koroviev, and from Mephistopheles to Woland, this article will explore the similarities and differences between the two works and identify the legal metaphors that place us within an objective framework of legal analysis, ultimately leading us to ask: „Does the devil need a lawyer?”

Keywords: devil, pact, contract, lawyer.

1. Introducere

Atunci când ne gândim la „diavol”, îi atribuim, automat, o conotație negativă, un personaj care este asociat cu răul. Cu toate acestea, alegerea titlului acestui articol nu este o întâmplare. „*Are diavolul nevoie de avocat?*”. Această întrebare reprezintă o metaforă pentru relația dintre bine și rău, prezentă în două opere extrem de cunoscute: *Faust* de Johann Wolfgang von Goethe și *Maestrul și Margareta* de Mihail Bulgakov. Cele două texte, deși aparțin unor epoci și spații culturale diferite, ridică o serie de probleme privind raportul dintre om, moralitate, drept și justiție divină.

Înainte de a intra în analiza centrală, voi aminti pe scurt premisele celor două opere. În *Faust*, pactul faustic este încheiat între doctorul Faust și diavolul Mefistofel. În schimbul sufletului său, Faust primește promisiunea cunoașterii absolute, a tinereții și a plăcerilor lumesti. De-a lungul piesei, Mefisto își respectă partea din învoială, oferindu-i lui Faust ceea ce își dorește. Faust, însă, nu își respectă obligația contractuală, sufletul său fiind ridicat la cer de către îngeri. Pe de altă parte, în *Maestrul și Margareta*, diavolul, numit Woland, coboară în Rusia anilor

1930 nu pentru a ispiti suflete, ci pentru a reflecta societatea în oglinda păcatelor și viciilor sale. Rolul lui Woland este mai apropiat de cel al unui artist decât al unui acuzator: el dezvăluie adevăruri incomode și expune corupția și ipocrizia oamenilor.

Aceste două perspective vor fi fundamentale pentru reflecția asupra legăturii dintre literatură, drept și morală. Întrebarea „Are diavolul nevoie de avocat?” capătă astfel o dublă dimensiune: pe de o parte, cea juridică, în care pactul cu diavolul poate fi analizat prin prisma dreptului civil și a teoriei contractelor; pe de altă parte, cea literar-filosofică, în care diavolul devine un simbol al ordinii, al rațiunii juridice, dar și al provocării morale.

2. Pactul faustic și natura sa juridică

Încă din primele scene relevante din *Faust*, apare întrebarea fundamentală: „Își are deci și iadul legile și dreptul?”². Răspunsul literar este afirmativ. Pactul dintre Faust și Mefistofel se conturează ca un contract de schimb: sufletul lui Faust, în schimbul tinereții, cunoașterii și plăcerilor lumești. Asemenea unui contract civil, are părți, obiect și formă. De altfel, Goethe ne oferă în scenă elementele formale ale pactului: „Rogu-te un rând sau două, să am și scrisă mărturia.” „Totul în puțin se strânge! Orice foiță e de-ajuns. Și iscălești c-un strop de sânge”³. Aici, Mefistofel cere expres o formă scrisă „ad probationem”, deși Faust ar fi fost dispus să încheie un simplu contract verbal. Alegerea nu este întâmplătoare: însuși Goethe a fost jurist înainte de a fi poet, iar figura lui Mefistofel este adesea interpretată drept aceea a unui avocat diabolic, un cunoscător al normelor juridice și al capcanelor formale.

Numeroși exegeți au remarcat această dimensiune juridică a personajului. Astfel, pactul este construit ca un contract modern, în care termenii sunt clar stabiliți și acceptați prin consimțământ scris, iar sângele este simbolul suprem al autenticității. Totodată, se observă că „absența unui text integral al pactului în piesă lasă loc interpretării, sugerând că dreptul are limite atunci când intră în conflict cu dimensiunea spirituală”⁴.

Astfel, contractul nu este doar un artificiu dramatic, ci și o metaforă pentru felul în care cuvântul scris și forma juridică dau naștere unor obligații cu aparență de eternitate.

2.1. Contractul faustic și Codul civil român

Din punct de vedere juridic, putem analiza pactul ca pe un contract sinalagmatic, în care ambele părți devin simultan creditori și debitori: Faust se obligă să cedeze sufletul său, iar Mefistofel să îi ofere cunoaștere și plăcere. Obiectul contractului este unul problematic, deoarece „sufletul” nu poate constitui obiect al

² J.W. Goethe, *Faust*, vol. I, Editura Reclam, Stuttgart, 2006, p. 82.

³ *Ibidem*, p. 84.

⁴ A. Chaevitch, „*Faust: Goethe's Guide to Legal Progress*”, în *The Learned and Lived Law*, Editura Brill, 2021, p. 233.

unei obligații patrimoniale în sens civil. Totuși, ca metaforă, contractul poate fi încadrat în schema clasică a dreptului. Conform Codului civil român, principiul forței obligatorii a contractului este consacrat de art. 1270: „Contractul valabil încheiat are putere de lege între părțile contractante.” Cu alte cuvinte, atât Faust cât și Mefistofel ar fi obligați să își respecte promisiunile asumate. În plus, art. 1179 Cod civil român, stabilește condițiile esențiale pentru validitatea unui contract: consimțământul părților, capacitatea acestora, un obiect determinat și o cauză licită. Privind prin această lentilă, pactul faustic este viciat în mai multe privințe: obiectul său este imoral, iar cauza este contrară ordinii publice. Jurisprudența și doctrina civilă ar califica un astfel de contract ca fiind nul absolut⁵. Totuși, în logica textului literar, pactul funcționează ca și cum ar fi valid, fiind respectat de Mefistofel până la capăt.

Problema apare la executarea finală: deși Faust și-a primit prestația, sufletul său nu ajunge în iad, ci este mântuit de îngeri. Din punct de vedere juridic, ne aflăm într-o situație de neexecutare a obligației asumate de Faust. El nu își îndeplinește partea din contract. Dacă am aplica strict Codul civil, am putea vorbi de nulitatea contractului pentru cauză imorală. Doctrina de drept civil ne arată că excepțiile de la forța obligatorie a contractului (precum impreviziunea, art. 1271, sau forța majoră) nu pot fi invocate aici: niciuna nu se aplică unei obligații morale-spirituale precum „predarea sufletului”. Astfel, din perspectiva civilă, Faust nu și-a respectat angajamentul, iar Mefistofel rămâne partea „prejudiciată”.

O întrebare interesantă este dacă pactul poate fi analizat și ca o clauză potestativă, adică dependentă exclusiv de voința unei părți. În măsura în care soarta sufletului este decisă în final de Dumnezeu și nu de Faust, am putea spune că obiectul contractului era imposibil *ab initio*, ceea ce atrage nulitatea convenției. În această interpretare, Mefistofel nu ar fi „păcălit”, ci ar fi încălcat principiul legalității prin asumarea unui obiect imposibil.

2.2. Limbajul juridic și puterea cuvântului

Goethe sugerează de mai multe ori importanța limbajului și a scrisului ca instrumente de putere și manipulare. În dialogul cu studentul, Mefistofel afirmă: „Poți cu cuvinte admirabil să te cerți,/ Poți din cuvinte un sistem să făurești,/ O, în cuvinte poți cu fanatism să crezi,/ Cuvântului o iotă nu poți să-i răpești”⁶. Aici reiese concepția lui Goethe despre natura dreptului: el este construit din cuvinte, dar cuvintele devin, la rândul lor, legi obligatorii. Mefistofel, asemenea unui avocat, știe că forma scrisă conferă putere și legitimitate unei înțelegeri. În pactul faustic, contractul nu este doar o convenție morală, ci și o metaforă a limitelor dreptului: acolo unde intervin dimensiunile spirituale (mântuirea sufletului), dreptul uman și cel infernal par a-și pierde eficiența. Goethe pare să sugereze că legea scrisă, oricât de puternică, este depășită de mila divină și de ordinea transcendentă. În această

⁵ F. Deak, R. Popescu, *Tratat de Drept civil. Contracte speciale*, ediția a V-a, Editura Universul Juridic, București, 2017, p. 89.

⁶ J.W. Goethe, *op. cit.*, p. 112.

cheie, putem interpreta pactul ca o satiră a raționalismului juridic modern⁷. Dacă pentru juriștii epocii iluministe contractul era fundamentul libertății individuale, în *Faust* el devine instrumentul prin care omul riscă să își piardă sufletul. Puterea cuvântului scris este astfel pusă în balanță cu fragilitatea condiției umane.

3. Analogia cu Maestrul și Margareta

În romanul lui Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, figura diavolului este reinterpretată radical față de cea a lui Goethe. Woland nu apare ca parte a unui contract explicit, ci ca un observator și judecător al lumii. El nu cumpără suflete, ci le dezvăluie adevărata față. În acest sens, putem spune că Woland este mai degrabă un „avocat al diavolului” în sens metaforic, un spirit care apără logica răului necesar pentru a evidenția binele. Dacă Mefistofel este avocatul care redactează contracte și cere semnături, Woland este artistul care pune societatea în fața oglinzii, expunând ipocrizia, corupția și lașitatea indivizilor.

O paralelă interesantă între cele două opere constă chiar în modul de construcție a personajului. Bulgakov îl descrie pe Woland ca pe un personaj echivoc, cu trăsături umane, trimis să analizeze caracterele oamenilor⁸. Această operă a fost adesea numită „Faust al anilor 1930”, funcționând ca o satiră la adresa regimului sovietic. Asemănările dintre cele două texte sunt numeroase și nu întâmplătoare: numele Woland, pe care și Mefisto și-l atribuie în Noaptea Valpurgiei; bastonul cu măciulie neagră ce înfățișează un cap de pudel – simbol ce face trimitere la întruchiparea diavolului din *Faust*; și, desigur, prezența Margaretei în ambele opere. Toate acestea indică o filiație intertextuală în care Bulgakov dialoghează cu Goethe, recontextualizând figura diavolului.

În *Maestrul și Margareta*, Woland devine o figură filosofică, reprezentând simultan atât răul cât și binele, egoismul și altruismul. El poate fi asemănat cu un judecător imparțial, care cântărește faptele oamenilor și decide, printr-un amestec de ironie și justiție poetică, soarta acestora. Nu este o figură malefică absolută, ci mai degrabă un catalizator al adevărului, nobil și corect în judecata sa. În pactul său cu Margareta, Woland nu îi oferă o singură dorință, ci două, subliniind libertatea și complexitatea alegerii umane. Bulgakov scoate astfel în evidență tragedia existenței, unde binele și răul coexistă, iar granițele dintre ele sunt adesea neclare.

Această dimensiune este întărită de celebrul citat „Manuscrisele nu ard”⁹, referință directă la propria experiență a lui Bulgakov, care își arsese primul manuscris al romanului pentru a evita represiunea. În roman, Margareta este cea care încheie pactul cu diavolul, nu pentru propriul câștig, ci pentru a-l salva pe Maestrul și manuscrisul său. Pactul capătă astfel o valoare simbolică, legată nu de damnarea sufletului, ci de salvarea creației și a adevărului artistic. Comparând cu *Faust*, diferențele devin esențiale. La Goethe, pactul este explicit juridic, redactat, semnat cu sânge și bazat pe o prestație reciprocă. La Bulgakov, pactul este implicit moral

⁷ P. Ricoeur, *Metafora vie*, Editura Univers, București, 1984, p. 210.

⁸ M. Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, Editura Humanitas, București, 2016, p. 110.

⁹ M. Bulgakov, *op. cit.*, p. 404.

și existențial, construit pe ideea responsabilității și a alegerii¹⁰. Pilat din Pont, al doilea fir narativ al romanului, este exemplul omului care refuză să își asume o decizie dreaptă și, prin aceasta, devine complice al răului. Woland nu îl pedepsește, ci lasă timpul și conștiința să își ducă la bun sfârșit lucrarea. Astfel, romanul sugerează că diavolul nu are nevoie de avocat pentru că nu este parte într-un proces juridic, ci doar catalizator al adevărului.

Din această perspectivă, comparația este revelatoare: în *Faust* avem un contract explicit, în *Maestrul și Margareta* avem o judecată implicită. În ambele cazuri, însă, diavolul devine o figură care aduce la lumină tensiunea dintre litera legii și spiritul justiției, dintre formalismul contractual și adevărul moral. Dacă Faust nu își respectă pactul, iar mântuirea lui contrazice logica contractuală, în Bulgakov paradoxul este și mai profund: Woland, diavolul însuși, se dovedește a fi mai uman decât oamenii. Această dublă lectură închide cercul reflecției noastre și ne invită să medităm asupra întrebării care stă la baza acestei lucrări: are diavolul nevoie de avocat sau este chiar el judecătorul ascuns al lumii?

4. Concluzii

Analiza pactului faustic prin prisma Codului civil român relevă un paradox: deși Mefistofel își respectă obligațiile contractuale, Faust nu o face. Din punct de vedere juridic, contractul este neexecutat de către Faust și ar trebui sancționat ca atare. Din punct de vedere moral și religios, însă, Faust este salvat, ceea ce arată că justiția divină se situează dincolo de normele juridice. Astfel, putem afirma că „diavolul are nevoie de avocat” doar într-o lume guvernată de norme și echivalențe juridice. În plan spiritual, însă, binele absolut și mila divină prevalează asupra contractelor, anulând obligația asumată de Faust.

În final, comparația dintre cele două opere subliniază faptul că literatura ne oferă instrumente pentru a reflecta critic asupra dreptului: pactul cu diavolul nu este doar o convenție imaginară, ci și o metaforă pentru limitele juridicului și pentru nevoia de a confrunta întotdeauna raportul dintre litera legii și spiritul dreptății.

Astfel, putem răspunde la întrebarea inițială afirmând că da, în sens juridic, diavolul are nevoie de avocat, pentru că el se prezintă ca o parte contractantă ce invocă forța legii. Dar în sens metaforic, răspunsul este nu: diavolul nu are nevoie de apărare, pentru că rolul lui este să dezvăluie adevărurile ascunse și să pună omul în fața propriilor sale alegeri.

Referințe:

- Bulgakov M., *Maestrul și Margareta*, Editura Humanitas, București, 2016.
Chaevitch A., „*Faust: Goethe's Guide to Legal Progress*”, în *The Learned and Lived Law*, Editura Brill, 2021.
Codul civil român, Editura Hamangiu, București, 2024.

¹⁰ V. Zaharia, *De la mitologie și religie la biografie în Maestrul și Margareta*, în *Probleme ale științelor socioumanistice și modernizării învățământului*, Vol. 3, Chișinău, 2020, pp. 158-166.

- Deak F., Popescu R., *Tratat de Drept civil. Contracte speciale*, ediția a V-a, Editura Universul Juridic, București, 2017.
- Goethe J.W., *Faust*, vol. I, Editura Reclam, Stuttgart, 2006.
- Ricoeur P., *Metafora vie*, Editura Univers, București, 1984.
- Zaharia V., *De la mitologie și religie la biografie în Maestrul și Margareta*, în Probleme ale științelor socioumanistice și modernizării învățământului, Vol.3, Chișinău, 2020.

